БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

СЕКЦИЯ ПО ПУБЛИЧНОПРАВНИ НАУКИ

СТАНИМИР ТРИФОНОВ

ПРАВНО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ И ЕМПИРИЧНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СЪДЕБНО-ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО ПО ГПК

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки,
професионално направление: 3.6. Право

(Правна социология. Правна информатика)

Научен ръководител:
проф. д-р Стефка Наумова

София, 2019 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на заседание на Секцията по публичноправни науки при Института за държавата и правото на БАН на 05.12.2019 г.

Дисертантът е зачислен като докторант в задочна форма на обучение по научната специалност „Правна социология. Правна информатика"със Заповед № 147/25.07.2012 г., на Директора, считано от 01.10.2012 г.

Публичната защита ще се състои на 22.04.2020 г. от 13.00 ч.в

Сградата на ИДП-БАН, заседателна зала (партер), пред научно жури, назначено със Заповед на Ректора на СУ № РД-09-157/27.12.2019, в състав

Вътрешни членове:

Проф. д-р Стефка Наумова – ИДП-БАН
Доц. д-р Петър Бончовски – ИДП-БАН

Резервен член: доц. д-р Надежда Йонкова – ИДП-БАН

Външни членове:

Проф. д-р Анна Мантарова – ИФС-БАН

Проф. д-р Софка Матеева – НБУ
Доц. д-р Орлин Радев- ЮФ на ВСУ "Ч. Храбър"

Резервен член: Доц. д-р Георги Ганчев – ПУ „П. Хилендарски"

Дисертационният труд и материалите по защитата са на разположение в Института за държавата и правото на БАН (София, ул.”Сердика” № 4 и на интернет страницата на ИДП-БАН

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на изследването.

По своята същност гражданският процес трябва да се разглежда не само като един от най-трудните елементи в разбирането на правната система, но и като един от елементите, които имат непосредствена връзка с почти всеки член на съвременното общество. Независимо от това проявява или не социална или индивидуална активност, всеки член на обществото става част от правни действия, които гарантират основните му жизнени потребности, а именно сделки, встъпване в собственост или нейната загуба, взаимоотношения с различни институции и лица, които му предоставят стоки или предлагат определени услуги. За разлика от нормите на конституционното право, например, с които определени членове на обществото могат да не се запознаят през целия си живот, нормите на гражданското право са познати на гражданите дори когато те не претендират за задълбочено познаване на правната материя.

Важността на гражданско-правните норми се определя от необходимостта от тяхното стриктно спазване тъй като именно спазването им дава възможност не само за съставянето на правния елемент на взаимоотношенията между отделните членове на обществото, но и на социалния елемент на отношенията в това общество.

Наред с изпълнението на нормите, гражданското право предполага и онова, което Жан Карбоние нарича „същинско правно“, а именно използването на определена принуда в случаите, в които такава е необходима за изпълнението на действащите норми на закона. Именно в гражданския процес може да се установи онова различие, което Карбоние прави между принудата и санкцията. В качеството на форма на подобна принуда може да се разглежда изпълнителния граждански процес.

Изпълнителният процес представлява сурогат на липсващото доброволно изпълнение. В качеството си на такъв сурогат, изпълнителният процес има за предмет и за закрила не всички видове права, а само тези от тях при които е нужно доброволно изпълнение. Това са притезанията, т.е.

тия субективни права, чрез които ще се достави на правоимащия определени облага. Доставянето на тази облага чрез изпълнителния процес се осъществява чрез прилагането на определена принуда, упражнена спрямо длъжника по съответния законов ред.

Заедно с правната си функция изпълнителното производство в гражданския процес създава условия, при които се задействат механизмите на социалната регулация на отношенията между членовете на обществото. Заплахата от осъществяването на определена принуда, формите на нейното приложение, тяхната ефективност и т.н. предопределят и изграждането на социалните структури по начин, при който отделните членове на общество регулират своето поведение преди прилагането на държавната принуда под формата на принудително изпълнение.

Съответно гражданският процес е тази процедура, чрез която правната система може да осигури на гражданите защитата на тези техни многобройни законни интереси. Тъй като приложното поле на изпълнителния процес поначало съвпада с приложното поле на осъдителния иск, изпълнителният процес е онзи механизъм, който гарантира изпълнението на гражданско-правните притезания в онези случаи когато липсва доброволното подчинение на задълженото лице на съдебното решение. В този смисъл изпълнително производство, изпълнявайки чисто юридическо решение по спор, възникнал между субектите на гражданския оборот заедно с това може да се разглежда и в качеството на специфичен социално-правен феномен, който се основава на чисто юридическото решение, но дава възможност задълженото лице да изпълни полагащото се по различни начини. Поради това изпълнителното производство е в по-малка степен нормативно. То дава възможност на задълженото лице да осъзнае произтичащите от съдебното решение свои задължения и доброволно да изпълни. Ако обаче това не се осъществи започва прилагането на юридическата принуда, предвидена в закона. Така, една от съществените функции на изпълнителното производство е създаването на образци за поведение, които не само съответстват на определен правен модел, но и изграждат определени социални норми, чието спазване се възприема от обществото в качеството на модел за поведение.

Заедно с това трябва да се посочи и обратното въздействие – изпълнителното производство в качеството си на „универсален подход“ за гарантиране на изпълнението на гражданско-правните задължения, трябва

да съответства на онези социални модели, които обществото е изградило в процеса на неговия социален генезис. Ако изпълнителното производство не следва тези модели, то неговата функция се възприема от повечето членове на обществото не като процес, позволяващ възстановяването и запазването на справедливостта, а като насилие, което властта упражнява към представителите на обществото (взискатели и длъжници).

Принудителното изпълнение защитава конкретно, а не абстрактно право на гражданите което го прави значимо за стопанския оборот от една страна, а от друга страна значимо за нематериалните права на гражданите. Трябва да се посочи и това обстоятелство, че принудителното изпълнение се осъществява по разрешение на съда когато той се увери в наличието на изпълнително основание. Това на свой ред определя изпълнителното производство като значим елемент от пълноценната дейност на съдебната система и системата на правото като цяло.

Изпълнителното производство в гражданския процес изпълнява и важна функция в икономическата структура на обществото. Въпреки че търговското право е самостоятелна област на правното регулиране, все пак тя е непосредствено зависима от нормите на гражданския процес. Това е така не само и не единствено в чисто нормативна плоскост, но и в плоскостта на практическото осъществяване на стопанската дейност. Независимо от големината на търговската и производствената дейност, в крайна сметка всеки търговец продава своята продукция на гражданина-потребител. А от това може да се изведе и значимостта на изпълнителното производство – то е една от гаранциите, които следва да съществуват за спокойното извършване на търговската дейност.

Значимостта на изпълнителното производство от гледна точка на търговския оборот има и непосредствено значение. То предписва нормите, които ще следват търговците в процеса при липсата на добросъвестно следване на материалните норми на търговското право.

Така нареченото постиндустриално общество изисква постоянно усъвършенстване и ускоряване на търговските обороти. Разбира се, това може да се постигне и на основата на вътрешните за тази група от обществото правила. Но това е възможно при наличието на достатъчен исторически период, в който взаимоотношенията между стопанските субекти да достигнат такова ниво на съвършенство (вътрешна самоорганизация на социалната система), при което намесата на „външни“ за социалния слой фактори, такива каквито са въздействията на правните

норми ще се разглежда по-скоро като изключение от социалната традиция. Така е в повечето западноевропейски страни където ускоряването на търговския оборот се разглежда като един от факторите за конкурентните предимства на всички стопански субекти в дадена страна. Когато обаче социалните норми на търговските отношения са нестабилни, когато историческите традиции в търговската практика в повечето случаи са забравени, наличието на ефективна система за принудително изпълнение е важен стопански фактор за конкурентоспособността на националната икономика.

През последните 15 години в нашата правна система бяха включени редица иновации, които засегнаха именно изпълнителния процес. Тяхната чисто правна характеристика намери своето отражение в редица изследвания публикувани през последните години.

Заедно с това социалната значимост на изпълнителното производство налага да бъде направен анализ не само на чисто правните резултати от въвеждането на новите регулаторни механизми, но и на социалното отражение на въведената система на принудително изпълнение в гражданския процес. Именно поради това висока степен на актуалност придобива правно-социологическото изследване на изпълнителното производство.

Съществено значение за актуалността на темата има и чисто научният аспект. В рамките на правната социология често се изследват общи правно-социологически въпроси, което разбира се е напълно основателно. Заедно с това правната социология, както и всяка друга научна област следва да има и чисто практически измерения. Едно от тях е прилагането на правно-социологическите знания към конкретна област на социалното и правното регулиране. Още по-съществено значение придобива този аспект когато става дума за такъв значим елемент на правната система какъвто е принудителното изпълнение в гражданското съдопроизводство. Още повече когато този аспект на гражданския процес може да бъде определен като елемент имащ „повишено социално значение“.

С приемането на новите нормативни актове през миналото десетилетие се породиха значителни социални спорове за същността на съществуващото правно устройство, за неговата справедливост и ефективност. Наличието в дисертационния труд на резултати от емпирично правно-социологическо изследване дава възможност

отговорите на определени въпроси свързани с изпълнителното производство да не бъдат просто „мнения“, а твърдения, доказани с експериментални методи.

Заедно с чисто приложното значение, изследването на изпълнителното производство добавя и нови данни за функционирането на правната система в нашата страна.

Във връзка с това, съществено значение има разбирането на социо-културната приемливост на определени правни решения. Приемливостта им обаче не се основава единствено на социалните традиции или навици на населението, а и на сложилата се във времето практика на определени правни решения.

Така, изследването, свързано с особеностите на изпълнителното производство в нашата страна представя практически анализ на взаимната връзка и обусловеност на правната и социалната традиции. Актуалността на тази връзка има не само теоретични, но и чисто практически измерения. След промените от 1989 година в нашата страна актуалността на социалната приемливост на правните норми, както и ефективността им при решаването на съществени социално-регулативни функции не намалява. Особено актуална е тази тема когато става дума за един от съществените проблеми на гражданския процес, който често болезнено се възприема от населението. Именно такъв проблем е регулирането на принудителното изпълнение в гражданския процес.

2. Цел, задачи и предмет на изследването.

Основна цел на дисертационния труд е разкриването на правно-социологическите аспекти на съвременното състояние и перспективите за развитие на института на принудителното изпълнение в гражданският процес на Република България. Тази цел не може да се разглежда като чисто приложна, а като цел, даваща възможност да се приложи получената информация и към други области на правната наука.

Изследването на съвременното състояние на принудителното изпълнение в нашата страна на практика позволява да се изследва проблемът с възприемането в нашето национално законодателство на модели, които не са имали практическо приложение до този момент в него. Съществена част от проблематиката е и въпросът за социалната приемливост на всяка норма, също проблемът с възможните девиации на правните норми, както и ефективността от прилагането на определена

правна материя при запазването на съществуващата структура на социалния и стопанския живот на засегнатите социални слоеве от обществото.

Така формулираната цел намира своето отражение в задачите, които си поставя дисертационният труд, а именно:

- представяне на историческия генезис на института на принудителното изпълнение в българския граждански процес. Чрез решаването на тази задача се представят основните елементи на изпълнителното производство, намерили отражение в съответните законодателни актове;
- определяне на значението на принудителното изпълнение в гражданския и търговския оборот, както и неговото значение за пълноценното функциониране на правната система. Тази задача дава възможност да бъде определено значението на принудителното изпълнение не само за гражданския процес, но и за функционирането на социално-икономическата система на обществото;
- представяне на данни за възприемането на съществуващата система на съдебното изпълнение в гражданския процес от населението, както и от юридическата общност на България;
- очертаване на основните социални и правни девиации, които имат място в практическото приложение на материята, свързана със съдебното изпълнение в гражданския процес. Анализът на социалните и правните девиации в института на принудителното изпълнение дава възможност да се дадат мотивирани предложения за подобряване ситуацията с принудителното изпълнение, както и цялостния процес на правоприлагането в страната;
- анализ на международния опит, свързан с осъществяването на принудителното изпълнение в гражданския процес;
- очертаване на възможностите за промени, свързани с по-хармоничното възприемане от обществото на процедурите на принудителното изпълнение в гражданския процес и повишаване степента на ефективност на изпълнителното производство.

Обект на изследването в дисертационния труд е социалното и правното отражение на действащата уредба на принудителното изпълнение в гражданския процес в градовете София, Русе и Ямбол към края на 2018 година.

Предмет на изследването е степента на правна и социална хармоничност на интеграцията на материята по принудителното изпълнение в гражданския процес в съществуващата социална и правна система на нашата страна. Степента на хармоничност на интегративния процес дава възможност да се направи преценка за степента, в която процесът на принудително изпълнение ще се разглежда от членовете на обществото в качеството на естествен правен процес имащ своите не само правни, но и социални основания.

3. Методи на изследването.

За постигането на целите и задачите на изследването бяха приложени няколко метода чрез които проблематиката на изследването да бъде представена пълноценно и ще бъдат предложени практически стъпки към решаването на съществуващите проблеми пред принудителното изпълнение. Сред методите на изследването основните са следните:

- нормативен подход към изследваната проблематика;

Този подход предвижда разглеждането както на действащата днес правна материя, така и на историческите аспекти на регулирането на принудителното изпълнение в нашата страна.

- метод на социалния анализ;

Чрез този метод правните норми получават своето социално „отражение“. Изследването на това социално „отражение“ се представя чрез мненията, битуващи в обществото за същността на определени правни норми за степента в която тези правни норми могат да бъдат разглеждани като справедливи или несправедливи, като социално приемливи или неприемливи. Социалният анализ дава възможност да се диференцира мнението на професионалните юристи и обикновените граждани, чието възприятие на правната норма не е „обременено“ от определена професионална насоченост.

- метод на емпиричното правно-социологическо изследване;

Емпиричната информация дава възможност да се обосноват определени мнения като за това се получава първична, а не „трансформирана“ информация. Особено значимо е използването на метода при изследването на отделни, частни правно-социологически проблеми тъй като именно на основата на емпиричното изследване може да се получи максимално достоверна информация относно мнението на определени социални слоеве по отделни правни въпроси. При

изследването на въпросите, свързани с изпълнителното производство не е използван методът на представителното изследване, тъй като той изисква прекалено голям ресурс. Заедно с това целевата извадка, използвана в изследването дава възможност да се направят основни изводи за мнението на респондентите, част от които са професионални юристи, а друга част граждани, нямащи квалификация в правната сфера за същността на сега действащият модел на изпълнителното производство, както и за основните проблеми, които трябва да намерят своето решение в бъдеще.

4. Научна новост и приноси.

Научната новост на дисертационния труд се състои в изследването на актуалните проблеми на социалната приемливост на съществуващия модел за принудително съдебно изпълнение в гражданския процес.

В частност, научната новост на изследването се състои в системния и всестранен анализ на проблема, което до сега не е правено в нашата научна литература.

Разбира се, съществуват редица изследвания, посветени на посочената проблематика, но те в повечето случаи са ограничени както по обем (в повечето случаи това са статии), така и по своето съдържание, тъй като изследват отделени елементи на принудителното изпълнение в гражданския процес.

Като научна новост може да се разглежда и интегративният подход при предлаганите решения на съществуващите проблеми в областта на принудителното изпълнение. Използваните в рамките на изследването методики могат да бъдат използвани на постоянна основа при мониторинг на социалното възприемане не само на нормативната уредба на принудителното изпълнение, но и на други елементи от гражданския процес, които имат също така голямо социално значение.

Основните научни приноси на дисертационния труд могат да бъдат формулирани по следния начин:

1. Обобщен исторически анализ на развитието на института на принудителното изпълнение в гражданския процес на нашата страна. Съпоставяне на отделни институти от Освобождението на България до реформата на принудителното изпълнение в периода 2005-2008 г.
2. Правно-социологически анализ на цялостната система на принудителното изпълнение на нашата страна, както и съпоставянето на отделните институти с прилаганите практики в

други страни. Изследвано е значението на отделните участници в принудителното изпълнение от гледна точка на спазването на принципа Rule of Law.

3. На основата на анализа на правните и социалните патологии, които имат място при прилагането на определена правна материя е направен анализ на основните правни и социални патологии, които се констатират при действащия модел на принудителното изпълнение в гражданския процес. Посочени са основните засегнати групи от констатираните патологии и отражението на социално-правните патологии върху развитието на обществото.
4. Чрез методите на ЕПСИ е направен анализ в три различни по-големина града за мнението, което доминира в избраната съвкупност за системата на принудителното изпълнение в нашата страна. Направени са съответните разграничения в мнението на гражданите и на професионалните юристи, като е извършена и проверка на някои от допусканията предложени в дисертационния труд. На основата на разработения на конкретното ЕПСИ може да се предложи модел за дългосрочно изучаване на промяната на мнението на гражданите относно прилаганите модели на принудително изпълнение в гражданския процес.
5. Съществен принос в теоретичен аспект е анализът на системните фактори, оказващи въздействие върху възприятието на модела за принудително изпълнение. Дадени са препоръки за управлението на тези фактори в условията на съществуващата правна система, както и за необходимите системни промени.
6. Дадени са конкретни предложения за нормативни промени, както и очакваните резултати в областта на ефективността на правната система, икономическата система и социалната приемливост на подобни решения.

5. Структура на дисертационния труд.

Структурата на дисертационния труд следва целта и задачите на изследването. Тя може да бъде представена в три основни части:

- теоретична, в която е дадена основното описание на правната материя на принудителното изпълнение в гражданския процес, както и историята на развитието на този институт в правната система на нашата страна.

В теоретичната част е представено и значението на принудителното изпълнение за стабилността и интегритета на правната система, международната практика съществуваща в тази област, както и основните девиационни рискове пред които е изправен института на принудителното изпълнение;

- емпирично правно-социологическо изследване, което да предоставя необходимата информация за реалното състояние на института на принудителното изпълнение в гражданския процес, както и неговото социално възприятие от населението на страната.

Извадката, която е използвана в изследването не дава основание то да се счита за представително за страната като цяло, но дава възможност да се направят оптимални изводи за възприемането на правния институт, както и за мнението на професионалната общност за неговата ефективност.

Във втората глава е посочена методологията на изследването, както и съответния инструментариум чрез който е извършено събирането на първичната информация.

Дисертационният труд съдържа и подробен анализ на резултатите от изследването, които дават непосредствена представа за мнението на включените в извадката категории по съществените въпроси на дисертационния труд.

В заключителната част на изследването са направени основни изводи, които се отнасят за ефективността на съществуващата правна уредба на принудителното изпълнение, както и за възможностите то да бъде значително по-ефективно.

Чрез системата от открити въпроси е дадена възможност за мониторинг на мнението на респондентите по отношение на конкретните стъпки, които следва да се предприемат в план на корекция на законодателството, както и на социалната интеграция на правните механизми в социалната структура на обществото;

В третата част от изследването (третата глава) са направени обобщения на основата на предходните две части на дисертационния труд, а също така е изразено мнението на автора относно това кой от вариантите за развитието на системата на принудителното изпълнение би бил най-подходящ в конкретните социални условия.

Тъй като правно-социологическият подход към който се придържа авторът предполага, че законодателната база следва да отговаря на особеностите и традициите на обществото в което тя е приложена, на

първо място е направен анализ на възможностите за преодоляване на социалните девиации, които са породени от отделни елементи на съществуващата нормативна уредба на принудителното изпълнение в нашата страна.

Съществено внимание в третата глава е отделено и на системната интеграция на института на принудителното изпълнение в цялостната правна система на страната ни, както и ролята на отделни участници в процеса, тяхното място и роля според виждането на автора.

В заключение на третата глава е представено виждането за промяна на законодателната система и по-специално дадено е обоснование на предлагания от автора нативен Изпълнителен кодекс. Последният трябва да обедини и унифицира правната материя в областта на принудителното изпълнение, както и да предостави необходимата правна защита на всички участници в изпълнителния граждански процес.

Кратко изложение на дисертационния труд

ГЛАВА ПЪРВА
ПРАВНО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА СЪДЕБНОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ

В тази глава се прави историческа ретроспекция на развитието на съдебното изпълнение от приемането на Закона за гражданското съдопроизводство до приемането и действието на ГПК от 2008 г.

Съдебното изпълнение според определението дадено от проф. Силяновски представлява „нормирано от закона производство, което има за цел чрез упражняваната от държавните органи принуда да се постигне осъществяването на едно притезание“[1].

Проф. Сталев нарича изпълнителното производство „сурогат на липсващото доброволно изпълнение“[2].

Значението на изпълнителното производство за развитието на обществените отношения е не по-малко отколкото това на нормите на исковият граждански процес. Именно изпълнителното производство, явявайки се завършващ етап на гражданския процес, създава увереност у лицата, чиито права са били накърнени, че регулацията на обществените

[1] Силяновски Д. Гражданско съдопроизводство. Том 4. Изпълнително производство. София. 1946 г, с. 3
[2] Сталев Ж. Българско гражданско процесуално право. София. 2004 г., с. 713.

отношения може да гарантира достатъчна степен на сигурност с оглед нормалното защитата на техните права и законни интереси.

Историческото развитие на изпълнителното производство се определя от съответните гражданско-процесуални нормативни актове и в съответствие с това може да бъде разграничен на три основни етапа:

- първият етап е етапа на действието на ЗГС;
- вторият етап е етапа на действието на ГПК от 1952 г. (отм.);
- третият етап е етапа на действието на новия ГПК от 2008 г.

Разбира се, в рамките на тези три етапа се разграничават подетапи, бележещи развитието на гражданския процес в отделни исторически периоди.

В изложението относно съдебното изпълнение в гражданския процес, съгласно нормите на ЗГС (1930) е анализирана правната материя, отнасяща се до принудителното изпълнение и съдържаща се в Законът за гражданското съдопроизводство (ЗГС) от 1930 г. По отделни проблеми са анализирани различията съществували между ЗГС от 1930 и ЗГС от 1892 г.

ЗГС прави разграничение между органи и страни в изпълнителния процес по гражданското производство.

В качеството на органи на изпълнението той определя съдиите изпълнители и съда като органи на изпълнението.

След промяната на обществено-икономическото устройство на България осъществено с новата Конституция от 1947 г. настъпват сериозни промени във всяка една от сферите на правното регулиране. Промените засягат и правната материя свързана с гражданския процес. Новият ГПК е обнародван в ДВ бр. 12 от 1952 г. Новият ГПК взема за основа гражданско-процесуалния кодекс на СССР, като заедно с това съумява да запази някои елементи, които са характерни за юридическата практика на нашата страна. ГПК от 1952 г. продължава действието си с изменения и допълнения в течение на 55 години. За разлика от ЗГС, действието на ГПК от 1952 г. протича паралелно с действието на 3 Конституции (тази от 1947, тази от 1971 и действащата днес Конституция от 1991 г.).

Действието на ГПК от 1952 г. в неговата поредна редакция възприема и иновацията в изпълнителния процес – действието на ЗЧСИ.

Важен етап в развитието на изпълнителния процес е приемането през 2005 г. на новия Закон за частните съдебни изпълнители (ЗЧСИ). Ако се вземе под внимание единствено буквата на закона, то приемането на този нормативен акт не може да се разглежда като сериозно въздействащ върху

изпълнителния процес. Заедно с това, всеки нормативен акт и в частност процесуалния закон засягащ практически всички отрасли на материалното гражданско, търговско и семейно право притежава онова социално отражение, което в литературата се определя като „дух на закона“. Приемането на Закона за частните съдебни изпълнители внесе съществена промяна именно в „духа на закона“ и по-специално на нормите, които засягаха изпълнителния процес.

В глава първа са разгледани и социалните аспекти на изпълнителното производство.

Разгледани са формите на социална девиация, които са обект на прилагане от института за принудително изпълнение.

По отношение на класификацията на социалните девиантни форми на поведение би могла да се приложи класификацията направена от проф. С. Наумова. Според автора девиантните форми на поведение се класифицират в три основни категории.

Към първата група се отнасят онези форми на социална девиация, ограничаването на които е възможно единствено или главно чрез прилагане на различните видове юридическа отговорност и най-вече наказателната.

Към втората група се отнасят онези форми на социална девиация, ограничаването на които е възможно чрез прилагането както на правни методи на въздействие (юридическа отговорност), така и на алтернативни методи за въздействие, което на практика предизвиква периодична смяна на отношението на самия законодател.

Към третата група се отнасят онези форми на социална девиация, ограничаването на които е възможно чрез прилагането на нетрадиционни (правни и извън правни) методи на въздействие, чиято ефективност следва емпирично да бъде доказана“ .могат да бъдат анализирани от няколко позиции“[3].

Един от методите, чрез които следва да бъде направен анализ на принудителното изпълнение в гражданското право е методът на анализ чрез механизма на социалното действие на правото.

Според С. Наумова: „Механизмът на социалното действие на правото има своя специфична структура, различна от структурата на

[3] Наумова С. Социология на правото. Исторически традиции и перспективи за развитие. Издателство на БАН. ИДП. С. 2017 г, с. 209-210.

механизма на правното регулиране. Тази структура включва следните основни елементи:

а) правното информиране;

б) психологическото въздействие на правото;

в) реализация на правото;

г) краен социалнозначим резултат“[4]

Правното информиране предполага, че съдържанието на правната норма, нейната цел и очакваните от нейното прилагане резултати са достигнали до съзнанието на значителна част от субектите, членове на обществото[5].

В разнообразната световна практика съществуват различни подходи към организацията на дейността по принудителното изпълнение в областта на гражданското съдопроизводство. Това разнообразие може да бъде систематизирано по два основни критерия. На първо място – според начина на организация на професионалната дейност и на второ място – според подчинеността на органите на изпълнението.

Един от най-съществените критерии за ефективността на системата за принудително изпълнение е необходимостта тя не само да бъде институционализирана в рамките на правната система на страната, но и да бъде интегрирана в нея по начин, който от една страна да бъде ефективен в икономически план, а от друга страна да позволи поддържането на чувството за справедливост в обществото.

Именно чувството за справедливост на съществуващата система за принудително изпълнение може да се разглежда в качеството на критерий за оценка на тази система, а също така и на участващите в нея страни.

ГЛАВА ВТОРА

ПРАВНО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ПРАВНАТА И СОЦИАЛНАТА РОЛЯ НА СЪДЕБНИЯ ИЗПЪЛНИТЕЛ (ПРАВНО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ АНАЛИЗ)

Във втората глава за разгледани методиката и методологията на ЕПСИ. Определени са целите, задачите, предмета, обекта на изследване и извадката на изследването.

[4] Наумова С. цит.съчинение. с. 279-280.

[5] Пак там. с. 283 и сл.

Отразени са основните хипотези на изследването и е изготвен теоретичен модел на изследването.

За осъществяването на целите и задачите на изследването е необходимо прилагането на определени технически елементи, чрез които да бъде получена релевантна за изследването информация от респондентите.

За целта в изследването са използвани три основни подхода, които предопределят и инструментариума на изследването. Тези подходи са:

8.1. Методът на анализ на документите;

Този технически подход се използва в подготвителната част от изследването с оглед съставянето на генералната съвкупност. Чрез анализа на документите се подбират единиците на генералната съвкупност като в частност това са гражданите-неюристи, които се подбират на основата на съществуващите записвания в деловодните книги на районните съдилища в посочени три града на страната.

Както вече бе отбелязано по-горе, чрез анализа на деловодните книги се извършва двустепенен подбор на единиците на генералната съвкупност.

От една страна това е подбора по категория (граждани-неюристи), а от друга страна според спецификата на делата, по които са заведени изпълнителни производства.

Подбора на професионалните юристи се осъществява също на основата на документи и по-специално на основата на списъци на адвокатските колегии в съответните градове, както и по списъка на Министерството на правосъдието – за частните съдебни изпълнители и по регистрите на съдилищата за държавните съдебни изпълнители.

Методът на анализа на документите се използва също така в изследването и като контролна методика с която се осъществява контрол на данните, които се посочват от респондентите в процеса на изследването. По този начин се повишава степента на достоверност на предоставените данни.

8.2. Метод на интервюто.

Както вече бе посочено причината да се използва метода на интервюто за получаване на първична информация от гражданите-неюристи е свързана с две характеристики на изследването.

От една страна в процеса на интервюто, интервюерите могат да предоставят на гражданите съответните пояснения, свързани със същността на въпросите, а от друга страна те могат да регистрират

невербалните реакции на респондентите, които също така могат да дадат допълнителна информация в изследването.

Практиката на социологическите изследвания показва, че от особено значение за ефективността на събирането на първична информация по метода на интервюто има подготовката на интервюерите . Именно затова преди осъществяването на непосредствена дейност по събиране на информацията бе проведено обучение на интервюерите, а също така се осъществи и пробно интервю.

Един от основните моменти както в процеса на обучението, така и в процеса на пробното интервю бе усилието да се намали влиянието на интервюера върху респондентите.

Съществен елемент на обучението на интерюерите също така бе подготовката им към възприятието на съответните реакции на респондентите на задаваните въпроси, както и подробна инструкция за начина на отбелязване на съответните реакции в картите за интервю.

При получаването на първична информация от респондентите е приложено фокусирано и стандартизирано интервю. Това предполага ограничено време за провеждането на интервюто, както и висока степен на стандартизация на въпросите в него.

В анкетната карта (образец от нея е приложен към изследването) са използвани няколко типа въпроси:

- закрити въпроси, предполагащи избор на респондента от предложен набор от отговори. Тези въпроси изпълняват в картата за интервю няколко основни функции:
- придобиване на конкретна и лесно операционализирана информация;
- контролни въпроси, включени с оглед повишаване на степента на достоверност на получаваната информация;
- класификационни въпроси, функцията на които е да включат респондента към определена категория в рамките на извадката;
- открити въпроси, даващи възможност на респондента самостоятелно да формулира отговора на поставения въпрос. Чрез този тип въпроси от картата за интервю се получава допълнителна информация за мнението на респондентите, както и допълнителна информация отнасяща се до виждането им за развитието на правния институт или за отношенията между участниците в съдебното изпълнение;
- смесен тип въпроси, при които респондента може да избере както определена опция предложена от организаторите на изследването, така и

да даде свое собствено виждане. В случая с гражданите-неюристи този тип въпроси са сравнително по-малко на брой.

Освен този тип въпроси в картата за интервю е използван и подхода за семантичния диференциал, при който респондента дава качествена информация за определен факт засягащ предмета на изследването . Той може да оцени качествено един или друг въпрос като изрази силно, средно или слабо положително или отрицателно мнение по определена тема.

Въпросите в картата на интервюто засягат както цялостното отношение на респондентите към съществуващата система на съдебното изпълнение, така и към отделните участници в процеса. Именно това е и основния аргумент за използването именно на методиката на интервюто при работата с тази категория респонденти.

8.3. Анкетен метод.

Анкетният метод предполага подготовката на съответните въпроси, чрез които от респондентите да бъде получена достатъчно достоверна и пълна информация по интересуващите изследването въпроси.

Анкетните карти, предоставяни на професионалните юристи са унифицирани, въпреки процесуалните различия на респондентите. Причина за това е, че в рамките на изследването от тях следва да се получи информация за това как те оценяват моментното състояние на съдебното изпълнение в нашата страна, ролята на участниците на съдебното изпълнение, както и перспективите за развитие на този институт в нашата страна.

Също така тази категория респонденти може да даде ценна информация за промени в законодателството de lege ferenda. Потребностите на изследването от този тип информация не изисква диференциация на средствата за получаване на информация от респондентите, въпреки че при анализа на данните се прави съответното разграничение.

Като видове въпроси анкетната карта съдържа същите типове въпроси – открити и закрити, както и въпроси, изискващи отговор чрез семантичен диференциал.

Трябва да се отбележи, че в анкетната карта са включени значителен брой открити въпроси, тъй като именно чрез този тип въпроси изследователите могат да получат по-пълна и изчерпателна информация от тази категория респонденти.

Както вече бе посочено, на респондентите е предоставено достатъчно време за отговор на поставените въпроси (7 астрономически дена), като при предаването на анкетата е отправена молба към респондентите да дадат максимално обмислени отговори на поставените в анкетата въпроси.

За целите на статистическата и логическата обработка на информацията получена чрез съответните технически методи се извърши шифриране на информацията като на съответните отговори от анкетните карти и интервюто бяха дадени съответните числови, буквени или числово-буквени значения. В процеса на кодирането се приложиха съответните алгоритми чрез които отговорите от анкетната карта или картите за интервюто да бъдат обвързани с отделните задачи на изследването, както и да създадат масив от данни, които да потвърдят или отхвърлят направените в изследването хипотези.

Анализирани да данните от изследването.

ГЛАВА ТРЕТА

РАЗВИТИЕТО НА СЪДЕБНОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ В ГРАЖДАНСКИЯ ПРОЦЕС И РОЛЯТА НА СЪДЕБНИЯ ИЗПЪЛНИТЕЛ

Данните от ЕПСИ показват, че съществуващата система на съдебното изпълнение на решенията по граждански дела не може да се разглежда като задоволителна. Това се отнася както към чисто правния аспект на регулирането на съдебното изпълнение в нашата страна, така и към социалните и икономическите му аспекти. Това показва, че са налице съществени социални и правни девиации на изпълнителния процес.

За да могат тези правни девиации да бъдат преодолени е необходимо не просто да бъдат преразгледани отделни положения на правната уредба на съдебното изпълнение, а да се постигне пълноценна институционализация на правния механизъм.

Процесът на институционализация трябва да удовлетвори както правните потребности, така и социално-икономическите потребности на този правен институт. Без да се осъществи този пълноценен процес не могат да се реализират целите, които законодателя е имал предвид с промените в гражданско-процесуалното законодателство.

От правната система на Древния Рим и до днес, правото не се свързва единствено с действието на определени норми, а с действието на правната система. Тя не само установява взаимодействието между материално-правните и процесуално-правните норми, но отговаря и на определени, фундаментални потребности на социума.

На свой ред, тези потребности също така не са „възникнали спонтанно“, а са отражение на определени социални отношения, които имат необходимост от съответна форма на регулиране.

Правната система е призована да поддържа общо установени правила като те не са в състояние да задоволят цялото общество, но представляват компромисен вариант, който е в състояние да поддържа избраната от членовете на обществото социална система.

По този начин отношението между правната и социалната система могат да се определят като отношения между две самоорганизиращи се системи при което нормативната система може да се определи като една от подсистемите на социалната система включваща редица правни и извън правни елементи. Водещото значение на социалната система по отношение на правната може да се установи по нормативната система на гражданското право и процес. Така нормите на гражданското право възприемат в значително по-голяма степен въздействието на културата в дадено общество. Именно в гражданските право и процес тези елементи се отчитат в по-голяма степен и имат по-продължително действие във времето в сравнение с такива елементи от правната система като административното и наказателно материално и процесуално право.

Една от функциите на правната система е да бъде така организирана, че да е в състояние да реши онези социални проблеми, които са поставени пред нея от системата от по-висок ранг – а именно социалната система. Сложилите се особености в отношенията между отделните правни субекти се възприемат от системата на гражданското право и процес, а новите елементи, които неминуемо навлизат в гражданско-правната система носят системните характеристики на културата и поминъка на социума. Процесът на самоорганизация на правната система включва подготовката на всички организационни процеси, създаването на съответстващите на конкретните задачи органи и административни структури чрез които да се реализира постигането на стоящите пред правната система цели.

Отделните правни институти могат да се разглеждат в качеството на подсистеми на съществуващите социални отношения, които имат своя

динамика, алгоритми на развитие и времеви период в който това развитие се осъществява.

Правната и социалната системи имат сходни системни характеристики. Към тях могат да бъдат отнесени динамиката на двете системи, водещите атрактори, които дават основните насоки на това развитие, състоянието на бифуркации, които преживяват и двете системи.

Социалната и правната системи разглеждани от позиция на системната теория се отнасят към категорията на сложните динамични системи, които преминават през сходни етапи на своето развитие. Това обаче не означава, че динамиката на двете системи е идентична. Различията в динамиката на правната и социалната системи произхожда от техните свойства.

Така, социалната система е значително по-сложна и включва значителен брой свои подсистеми. Именно това определя и свойството на тази система предполагащо висока степен на динамика, засягащи различни аспекти на дейността на нейните подсистеми.

Правото като една от подсистемите притежава по-ниска степен на динамика, което се определя от функцията на правната система, а именно да отразява социалния консенсус създаден на основата на общо приемливи регулаторни механизми. Въпреки различията в динамиката на развитието на системите то трябва да съответства на етапите, които преминава системата от по-висок ранг, а именно социалната система. Ако динамиката на правната система не съответства на социалната, не се ориентира към хармонични механизми на взаимодействие с нея, то правната система ще влезе в противоречие със социалните очаквания. Това на свой ред поражда несигурност в обществото.

Всяка самоорганизираща се система в това число социалната и правната включват определени съществени елементи, които стоят в основата на функционалните характеристики на съответната система. Синергетиката определя тези съществени елементи като атрактори . Насочеността на социалните системи към определени атрактори може да се реализира с различен интензитет, който се определя от взаимните влияния на системите от по-висок и по-нисък ранг.

От данните на представеното изследване, както и от мнението на гражданите изразявано нееднократно в медиите и в процеса на работа става ясно, че съществуващата правна уредба се нуждае от сериозен правно-социологически анализ и процес на промяна, който да направи

съдебното изпълнение както по-ефективно от гледна точка на поставените социални цели, така и по-добре възприемано от страна на гражданите.

Съществуват различни предложения за промени в законодателството като те условно могат да бъдат разделени на две основни групи:

- към първата могат да бъдат отнесени предложения, които обвързват подобряването на съдебното изпълнение с корекции на вече съществуващата уредба;

- предложения, които предполагат принципни промени в действащото законодателство.

Тези две крайни позиции относно промените в системата на съдебното изпълнение според нас не могат да бъдат приети. Основните причини за това се състоят в следното:

- „модернизирането“ на съществуващата правна уредба чрез внасянето на отделни и безсистемни промени в нея очевидно няма да доведе до подобряването на съществуващото положение. Значително по-вероятно е да се получи натрупване на грешки, които няма да дадат системен и постоянен ефект;

- другата крайна позиция предполагаща пълната замяна на съществуващата система за съдебно изпълнение също така не може да бъде одобрена. Причините за това са както в самата същност на гражданско-процесуалната материя, така и в липсата на определен модел около който да съществува консенсус в професионалните среди и обществото.

Възможен е и трети вариант при който съществуващата нормативна уредба може да бъде допълнена така, че това в най-малка степен да ограничи възможностите за производство като заедно с това бъдат внесени съответните систематизиращи промени в законодателството. Всички онези елементи, които и днес съставляват основата на съдебното изпълнение следва да запазят силата си като заедно с това бъдат доуточнени и обхванат по-широк кръг от правна регулация.

Съществуващото днес законодателство е достатъчно разпокъсано в различни нормативни актове като една част от правната материя се съдържа в действащият ГПК, друга част в отделни закони, определена част в отделни разпоредби на материално-правните нормативни актове, а много от проблемите, които възникват във връзка със съдебното изпълнение се регулират от подзаконови нормативни актове. Многобройните нормативни

актове, свързани със съдебното изпълнение не позволяват изграждането на единна система регламентираща този правен институт.

Често многобройните нормативни актове като следствие водят след себе си и стълкновения на отделни норми, което допълнително затруднява процесуалните действия и защитата интересите на участващите в процеса страни.

За да бъдат преодолени тези недостатъци следва да бъдат проведени процедури по унификацията на законодателството, което в рамките на съществуващите актове би било крайно сложна и продължителна процедура, чийто успех е достатъчно съмнителен. Именно поради това според нас е необходимо приемането на нов законодателен акт, който да бъде приложим за всички аспекти на съдебното изпълнение в гражданското производство. Наименованието на новия нормативен акт би следвало да се прецени от законодателя, но съществуващата в редица страни практика предвижда той да носи наименованието „Закон за съдебното изпълнение“ или „Закон за принудителното изпълнение“. Възможностите, които дава подобен закон са следните:

- чрез него се обобщава нормативната уредба, която регулира изпълнителното производство по граждански, търговски, семейни дела, както и по някои от делата, които засягат сферата на финансовото право. В рамките на закона следва да се включат и някои от елементите свързани с административния процес в размера в който те използват процедури имащи отношение към сферите на гражданския процес;

- създават се унифицирани правила, които да бъдат добре известни на гражданите като се намалява вероятността от необосновани решения, които се възприемат от гражданите като несправедливи.

Важен аспект в това отношение е и намаляването на вероятността от използването на недостатъците или стълкновенията между нормите на съществуващата правна уредба, които се използват от редица субекти, страни по съответното изпълнително производство;

- създават се условия за ясно определяне на необходимите органи чрез които да се реализира съдебното изпълнение като в тази категория се включват не само непосредствените участници в процеса, но и онези административни органи, които са ангажирани с подпомагането на реализацията на действията свързани със съдебното изпълнение;

- намалява се административната и финансовата тежест за гражданите като се въвежда общ подход при събирането на таксите, както

и при осъществяването на необходимите действия по съдебното изпълнение;

- провеждането на съдебното изпълнение по общи правила съществено ще ускори процедурата (като разбира се за това се изисква и създаването на необходимите условия от органите на съдебната власт, както и административните органи на изпълнителната власт имащи непосредствено отношение към процеса на съдебното изпълнение) по изпълнението, което от една страна ще се отрази положително на гражданския и търговски оборот, а от друга страна ще изпълнява в значително по-голяма степен превантивна функция в отношенията между страните по граждански и търговски отношения;

- в рамките на подобен законодателен акт трябва да намерят своето място и основните положения свързани с фалита на физическите лица като тази материя ще бъде в рамките на общото производство по съдебно изпълнение. Така ще бъде решен не само един правен проблем, но ще намери своето решение и един важен социален проблем какъвто е проблема с „вечните длъжници“.

Нормите на предлагания закон ще трябва да обединят материята от всички съществуващи нормативни актове като се вземат доказалите своята ефективност норми, а тези които са били неподходящи или неадекватни в съществуващата реалност ще бъдат коригирани по необходимия начин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като основно предложение за промяна на действащата нормативна уредба трябва да се разглежда приемането на нов закон, който да регулира съдебното изпълнение. Основната функция на новия закон ще бъде да допълва действащата нормативна уредба, а също така да систематизира материята свързана със съдебното изпълнение.

Съществена функция на новия закон, който би могъл да носи наименованието „Закон за съдебното изпълнение“ е да даде възможност да се установят ясни правила на съдебното изпълнение, да се постигне по-висока степен на непротиворечивост на нормативната уредба, както и да се гарантира пълноценното функциониране на положенията на закона, за което е необходимо и регламентиране дейността на привлечените към

съдебното изпълнение административни органи на изпълнителната и местната власт.

По-специално новият Закон трябва да създаде регламентация за сходно прилагане на съдебното изпълнение при различни изпълнителни действия имащи различен обект и страни.

В новия нормативен акт следва да бъде очертана и институционалната рамка на съдебното изпълнение, която на практика е значително по-широка от непосредствените участници в изпълнението. В тази връзка в него трябва да бъдат посочени и непосредствените ангажименти на административните органи, които възникват във връзка със съдебното изпълнение. Законът следва да съдържа правата и задълженията на всички участници като би било целесъобразно да се ограничи броя на диспозитивните норми, като разбира се не се накърняват правата на участващите в съдебното изпълнение.

Очевидно е, че института на частните съдебни изпълнители не е ефективен и също така е очевидно, че неговото отпадане от практиката на изпълнителния процес ще повлияе благотворно както върху ефективността на процеса, така и върху положителното възприемане на процеса от страна на гражданите.

Заедно с това следва да бъде уточнен и детайлизиран института на съдебните изпълнители (принадлежащи към съдебната власт). Възможно е да се констатира необходимостта от допълнителни отговорности на съдиите-изпълнители особено в случаите на накърняване интересите на страните в производството.

Съществена част от нормативния акт трябва да бъде обобщаването и систематизирането на правната уредба отнасяща се до имуществените и неимуществените искове. Тази правна материя очевидно се нуждае освен от двата посочени процеса и от осъвременяване, което да отчита нарасналото значение на нематериалните активи, както и развитието на съвременните технологии.

Важен елемент от Закона трябва да стане и систематизираната и осъвременена материя свързана със защитата правата на страните участващи в съдебното изпълнение.

По-специално следва да се предвидят конкретни отговорности както на непосредствените участници в изпълнението (съдиите-изпълнители), така и на служебните лица от административните органи, които са

непосредствено свързани с изпълнението на задълженията по съдебното изпълнение.

Въпреки промените, които бяха направени през последните години в съществуващото законодателствоq все пак в сферата на съдебното изпълнение с международен елемент това законодателство остава непълно и нуждаещо се от систематизация. Именно това трябва да бъде функцията на новия Закон. Механизмите на изпълнителното производство трябва да бъдат подробно регламентирани като регламентацията следва да засегне отделно страните-членки на ЕС и третите страни.

В Законът за съдебното изпълнение следва да се съдържа и регламентацията на финансово-информационното осигуряване както на самото съдебно изпълнение, така и на онези административни дейности, които са непосредствено свързани с него.

В нормативният акт трябва да бъдат включени алгоритмите на информационното осигуряване, което следва да бъде с необходимата точност и да задоволява конкретно определени потребности на съдебното изпълнение. Трябва да се предвидят и конкретните отговорности на длъжностните лица по информационното осигуряване на посочената дейност.

Финансирането на дейностите по съдебното изпълнение също така трябва да бъдат ясно регламентирани. Това се отнася както към експертната дейност, така и към финансирането на създаването и защитата на необходимите за целта на изпълнението бази от данни.

Публикации във връзка с темата на дисертационния труд

1. Трифонов, Станимир. Публичният образ на съдебния изпълнител – (В:) Авторитет, достойнство и маска – съвременният прочит на Иван Хаджийски. Троян, 2013, ISSN 978-954-8465-85-4, с. 68-75;
2. Трифонов, Станимир. Изпълнението на съдебни решения по брачни дела и по дела, свързани с родителската отговорност съгласно европейското и национално законодателство и въздействието на тези процеси върху правната социализация на децата – (В.) Европейското бъдеще на България. Правни аспекти. Годишна научна конференция 2012. С., 2013, ISSN 978-954-644-434-9, с. 317-320;
3. Трифонов, Станимир. Изпълнението на съдебни решения по брачни дела и по дела, свързани с родителската отговорност и въздействието

на тези процеси върху правната социализация на децата – (В:) Научни трудове на ИДП, т. VIII. С., 2013, ISSN 1314-6459, с. 351-359;

4. Трифонов, Станимир. Новите предизвикателства пред изпълнителното производство по ГПК. Защита интересите на страните в процеса от незаконосъобразни действия на ЧСИ и ДСИ – (В:) Сборник доклади. Правото между традицията и модерността. В., 2014, ISSN 1313-7263, с. 350-355;
5. Трифонов, Станимир. Конкуренция между публично и изпълнително производство по ГПК – (В:) Сборник доклади. Правото между традицията и модерността. В., 2014, ISSN 1313-7263, с. 356-360;
6. Трифонов, Станимир. Правно-социологически аспекти на обществените нагласи към съдебното изпълнение – (В:) Научни трудове на ИДП, т. X. С., 2015, ISSN 1314-6459, с. 129-135.